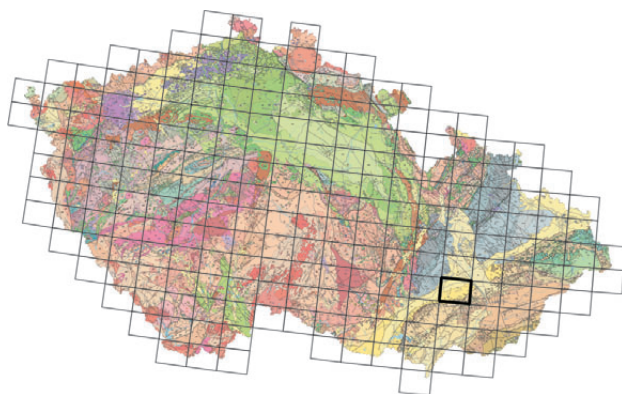

BÝVALÉ LÁZNIČKY S KAPLIČKOU VE ZDRAVÉ VODĚ U MĚSTYSE NOVÉ HVĚZDLICE Former Local Spa and a Chapel in the settlement of Zdravá Voda in Southern Moravia

JAN ČURDA

Česká geologická služba, Klárov 3, 118 21 Praha 1

(24-42 Kojetín)

Key words: local ground water exploitation, balneological purposes, history, adjacent buildings

Abstract: There was located a former local spa in the southern Moravian settlement of Zdravá Voda. It was believed that the ground water from the local spring could improve man's health and so during the last two centuries the water was considered to be a mineral water. The latest analyses have proved just the typical ground water chemistry of calcium-hydrogencarbonate type. The history of a local chapel is closely connected with the history of a former local spa. As all the balneological facilities were destroyed during the last decades, there is not even a spring any more in this locality nowadays.

Nejnovější publikované soupisy studánek a pramenů (KOVÁŘÍK 1998) i minerálních vod (BURACHOVIČ – WIESER 2001) na území Čech, Moravy a Slezska lokalizují do osady Zdravá Voda u městyse Nové Hvězdlice na okrese Vyškov vývěr minerální vody, s jehož využitím je spojena i historie místních lázniček a drobných církevních staveb.

Podle KLVANI (1897) vyvěral na lokalitě železitý pramen nazývaný „Svatá Voda“, stejnou charakteristiku vyvěrající podzemní vody přináší i REMEŠ (1929). Brněnský kanovník a farář v Chvalkovicích JAN TENORA (1927) připouští označení pramene buď jako „Svatá“, nebo „Zdravá“ voda, aniž by však jakkoliv specifikoval její hydrochemický charakter. Podle KVĚTA a KAČURY (1976) však v Nových Hvězdlicích vyvěrala jen prostá podzemní voda a lokalita tak podle těchto autorů byla i historicky mylně označována jako místo s výskytem minerální vody. Mapování provedené pro sestavení hydrogeologické mapy (ČURDA 1994) tuto skutečnost potvrdilo. Naopak BURACHOVIČ a WIESER (2001) bez bližších důkazů charakterizují vývěr ve Zdravé Vodě jako sirovodíkový.

Zaniklý pramen vyvěral z průlinového kolektoru šterků a písků karpátu na pravém břehu potoka Hvězdlička na jižním

úpatí Orlovické vrchoviny mezi kótami Klín (448 m n. m.) a Hradisko (518 m n. m.). Bývalá lázeňská budova stávala na levém břehu za nynějším obytným domem čp. 82, který plnil původně i funkci lázeňského hostince a dodnes nese název „V lázni“ (jeho původní majitele – rodinu Habrdovu, vlastníky lázniček – dodnes prozrazuje bohatě iniciály zdobené pískované sklo nad vstupními dveřmi; ČAMEK 2005). V místě původního vývěru, podchyceného nepřístupnou betonovou studnou bez přetoku podzemní vody, byl vybudován vodojem, vedle něhož stojí zděná rekreační chata. Níže na úrovni nemovitosti čp. 113 při pravém břehu Hvězdličky se nachází ruční pumpa s užitkovou vodou, dříve využívanou pro osadu Zdravá Voda. Do vodojemu je přiváděna prostá podzemní voda typu $\text{HCO}_3\text{-Ca-SO}_4$, resp. $\text{HCO}_3\text{-Ca-Mg}$, jímaná vrtem HV-10 (hloubka 7 m; POSPÍŠIL 1994), který je spolu s mělkým pozorovacím vrtem PS-3 (POSPÍŠIL 1994) situován v oploceném ochranném pásmu na pravém břehu Hvězdličky níže pod osadou. Širokoprofilový průzkumný hydrogeologický vrt HV-2 (hloubka 17 m; KALABIS 1964) s poškozeným zhlavím a chátrající ocelovou výstrojí je možno nalézt ve dně částečně aplávaných šterkovny na levém břehu Hvězdličky nad zmíněným jímacím územím a jeho neutěšený technický stav by měl být varováním před případným zneužitím jako preferenční cesty pro vstup kontaminace do horninového prostředí.

Pro poznání minulosti vývěrového místa je rozhodující německy psaný spisek doktora filozofie a medicíny Ambrože Viléma von Buntsche z roku 1733 (BUNTSCH 1733), vydaný v Brně tiskem Jakuba Maxmiliána Svobody (BARUČÁKOVÁ 2007). Podle Buntschova popisu vyvěraly v osadě Zdravá Voda o sedmi staveních dva „na prst silné prameny studené křišťálové vody“, které nikdy neztrácely na vydatnosti, jakož ani nikdy nezamrzaly. Voda stékala do vyzděné čtyřhranné jímky, odkud se pumpovala a následně vedla do lázeňského domu na opačném břehu Hvězdličky, v němž pracovala ohřívárna vody. Lázeňský dům sloužil nejenom pro podávání procedur, nýbrž plnil také funkci ubytovacího a stravovacího objektu. Doktor Buntsch podle dobových zkušeností o rozboru vod označil vyvěrající vodu jako „čirou, čistou, lehkou, pročišťující“, přičemž pro potvrzení závěrů KVĚTA a KAČURY (1976) je důležité, že přitom „železitých prvků neshledal jakož ani sírových ve značnější míře“. Lahodnou chuť vody a její dietetický účinek u lázeňských hostů připisoval doktor Buntsch tomu, že podzemní voda je „lehká, příjemně pitelná, zůstává stejná, neslábnucí“, a proto ji doporučoval u pacientů cholericých a melancholických, při křečích, potížích střevních a vnitřních stejně tak jako při nečistotě a návalech krve. Na stranu druhou varoval před jejím pitím při vysílení a mdlobách, při otocích a zánětech a při rekonvalescenci po těžkých chorobách. Lázeňskou pitnou kúru měli pacienti uží-

vat výhradně podle dispozic lékaře, nejvýše však po dobu 24 dnů, nejlépe v jarních a podzimních měsících. Naopak u koupelí bylo doporučováno setrvat ve vodě „tak dlouho, jak kdo vydrží“. Znamenitě se prý voda hodila k přípravě lahodné kávy a čaje.

V období protireformace se v hojné míře stavěly poutní kostely, u významnějších pramenů pak kapličky (vyrostly u všech tří osad Zdravá Voda v Litenčické vrchovině: u Nových Hvězdlic, u nedalekých Pačlavic i vzdálenějších Žarošic). Již v 17. století tak stávala nad pramenem rozpadávající se dřevěná kaplička. Opat brněnského augustiniánského kláštera u sv. Tomáše Andreas Zirckel, jemuž doktor Buntsch svůj spisek o Zdravé Vodě věnoval, protože augustiniánům náleželo hvězdlické zboží již od roku 1411, však projevil ochotu postavit v místě vývěru zděnou kapli. V dubnu 1733 obdržel od konsistoře povolení, aby kapli benedikoval – měla být zasvěcena sv. Floriánu. Leč toto konsistorní povolení se zdálo být prelátovi zásahem do jeho práv, a proto si vymohl povolení druhé ze dne 30. srpna 1735 a místo stavby zděné kaple asi pouze důkladně opravil původní dřevěnou kapličku. Až za opata Matouše Pertschera byla zděná kaple skutečně vystavěna a následně benedikována na základě povolení ze dne 31. května 1755. Zděná kaple mezi pramenem a lázeňským domem stávala zřejmě na jiném místě než původní dřevěná kaplička. Tomáš Král, farář ze Švábenic, který lázní ve Zdravé Vodě užíval, přispěl za svou farnost na stavbu 100 zlatými. Kaple nebyla určena jako veřejná, ale občas v ní bývala sloužena mše svatá. V kapli stál oltář, na něm svatostánek a nad ním prostý dřevěný kříž. Jiných okrasných prvků ani paramentů v kapli nebylo, zato kaple mívala v pozdějších letech značné vlastní jmění – pravděpodobně z darů lázeňských hostů (při zavření kaple činilo 450 zlatých a do roku 1800 vzrostlo úroky na více než 628 zlatých; sine 1821). Již brzo však kaple začala chátrat a když poklesl zájem o využití lázeňského domu, augustiniáni jej prodali 29. prosince 1780 Tomáši Maxmiliánu Habrdovi za 206 zlatých. Kaple sice nebyla součástí prodávaných nemovitostí, ale ani o ni již augustiniáni neprojevovali v osvětské době Josefa II. žádný zájem. Úřední konec kaple započal v roce 1789 nařízením ze dne 28. dubna o sepsání inventáře a provedení odhadu. K odsvěcení kaple došlo 18. července téhož roku a na den 21. září byla svolána dražba kaple. Z vyvolávací ceny 55 zlatých se nejvyšší podání vyšplhalo na 97 zlatých, za které kapli vydražila farnost ve Starých Hvězdlicích. Z obavy, že prodejem kaple do církevních rukou nedojde k její likvidaci, však krajský úřad výsledky dražby anuloval. V roce 1801 projevila zájem o kapli jako o stavební materiál obec Nové Hvězdlice v souvislosti s chystanou stavbou nové školy. Leč majitel lázní T. M. Habrda, zvěděv o tomto záměru, začal usilovat o její získání. Poukázal přitom na skutečnost, že při destrukci kaple by mohl být poškozen vývěr podzemní vody, který je údajně navíc veden rourami ve zdi kaple. Vrchnostenský úřad však 6. února 1802 vyslovil závěr, že Habrdovy argumenty neodpovídají realitě, protože vývěrové roury neprocházejí kaplí, nýbrž jsou vedeny na vlastních dřevěných podložkách mimo základy kaple. Rovněž o samotný pramen nemusí mít jeho majitel prý starost, protože „kdyby se tam

něco poškodilo, upravila by vrchnost pramen, jak býval dříve“ (TENORA 1927). Zemská správa prostřednictvím krajského úřadu následně 30. dubna 1802 rozhodla o prodeji kaple na stavební materiál pro novohvězdlickou školu.

Kaple byla rozebrána ještě v roce 1802 a ve Zdravé Vodě tak zůstaly pouze lázně, avšak jejich majitel T. M. Habrda příliš nedbal na údržbu vývěru. Tento stav vyprovokoval vrchnost v roce 1784 natolik, že navrhovala odstoupit od původní kupní smlouvy s T. M. Habrdou a lázně převzít zpět do své péče. To se nepodařilo stejně jako další pokus o vystrnadění nesvědomitého majitele lázní odkazem na to, že řádně neplní podmínky kupní smlouvy v bodě, který mu předepisoval provozovat lázně pod vedením zkušeného lékaře. Je zajímavé, že lázně nepozbyly dobré pověsti ani navzdory nepřilíživé svědomité péči o jejich provoz. První – a zřejmě mylná – zmínka o železitém charakteru údajné minerální vody ve Zdravé Vodě se objevuje v popise hvězdlického panství od vrchního Karáska z roku 1821 (sine 1821). V mylné tradici označování hvězdlické vody za „železitou a hlinitou“ pokračuje rakouský lékařský almanach pro rok 1848 (MELION 1855), když tak činí – na rozdíl od doktora Buntsche – bez jakýchkoliv zkoušek, pouze na základě ústní tradice, která věřila v léčivé účinky vody. Ty stále lákaly lázeňské hosty především ke koupelím pod dozorem místních hvězdlických lékařů, avšak délka pobytu hostů se krátila úměrně pokračující devastaci lázeňského zázemí pod vedením rodiny Habrdových (z nových staveb vznikla pouze kuželna). Odlehlost lázní od sídelních center, jejich obtížná dostupnost, skromné podmínky chátrajícího lázeňského domu i měnící se životní styl druhé poloviny 19. století – to vše přispívalo k celkovému úpadku lázní, které se ve skromné míře spíše jako centrum lokálního společenského života (obdobně jako např. v tzv. lázních Balda, Andělka a Velká Roudka v západomoravské křídě; ČURDA 1995) udržely do konce 80. let 19. století. Lázně byly zrušeny, jejich zařízení bylo rozprodáno a jedinou nemovitou památkou jejich existence zůstává přestavěný lázeňský dům, když i samotný vývěr prosté podzemní vody zanikl.

Výkon státní geologické služby s sebou občas přináší možnost velmi zajímavého nahlédnutí do historie řešených území, při té příležitosti odhaluje určitou podobnost některých dnešních situací s událostmi starými i několika století a ukazuje tak na pestrost a význam průběžné dokumentační činnosti oblastních geologů a oblastních specialistů při každodenním výkonu státní geologické služby.

Poděkování patří PhDr. Jiřině Dejmkové z ústředního pracoviště Národního památkového ústavu v Praze za spolupráci při shromažďování literárních podkladů.

Literatura

- BARUČÁKOVÁ, L. (2007): Tiskařská produkce rodiny Svobodových. – Sbor. 16. odb. Konf. „Problematika historických a vzácných knižních fondů“, 167–173. Olomouc.
- BUNTSCH, A. V. (1733): Das ins gemein gennate heilige Wasser oder kurtzer, doch aussführlicher Bericht von einem dem löblich-geistlichen Augustiner Stifft bey S. Thomas nächst Brünn gehörigen nahe an Wiesslitz gelegenen Gesunde Baad, worin dessen Bestand Nutzen.

- Würckung und Gebrauch beschrieben. – Jakub Maxmilian Swoboda. Brünn.
- BURACHOVIČ, S. – WIESER, S. (2001): Encyklopedie lázní a léčivých pramenů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. – Nakl. LIBRI. Praha.
- ČÁMEK, V. (2005): Historie Nových Hvězdic – Zdravá Voda. – Hvězdlický zpravodaj, 1, 3–5. Nové Hvězdlice.
- ČURDA, J. (1994): Soubor geologických a účelových map přírodních zdrojů. Hydrogeologická mapa ČR. List 24-42 Kojetín. Měřítko 1 : 50 000. – Čes. geol. úst. Praha.
- ČURDA, J. (1995): Zaniklé lázeňské lokality na území západomoravské křídly. – Zpr. geol. Výzk. v Roce 1994, 33–36. Praha.
- KALABIS, V. (1964): Vyškovský úval II. Lokality Zdravá Voda, Moravské Málkovicce, Rybníček. Zpráva o výsledku hydrogeologického průzkumu. – MS Geol. průzk. Brno.
- KLVAŇA, J. (1897): Geologické poměry. Dodatek o minerálních pramenech moravských. In: Vlastivěda moravská, I. Země a lid, Díl I. Přírodní poměry Moravy. – Matice Moravská. Brno.
- KOVARÍK, P. (1998): Studánky a prameny Čech, Moravy a Slezska. – Nakl. Lidové noviny. Praha.
- POSPÍŠIL, Z. (1994): Hvězdlice, doplňkový hydrogeologický průzkum pro posílení vodárenského odběru pitné vody. – MS Zdeněk Pospíšil. Brno.
- KVĚT, R. – KAČURA, G. (1976): Minerální vody Jihomoravského kraje. – Ústř. úst. geol. Praha.
- MELION, J. (1855): Über die balneograpische Literatur Mährens. – Schr. hist. stat. Sect. k. k. mähr.-schl. Gesell. Befor. Ackerbau, 9, 31. Brünn.
- REMĚŠ, M. (1929): Příspěvky k balneologii Moravy a Slezska. – Čas. Vlasten. muz. Spol. v Olomouci, 41, 1–4. Olomouc.
- TENORA, J. (1927): Lázně a kaplička u Zdravé Vody u Nových Hvězdic. – Čas. Spol. Přátel Starožitností českosl. v Praze, 35, 59–63.
- sine (1821): Vrchnostenský archiv v Nových Hvězdicích, XVII., fol. 17. – St. okres. archiv Vyškov se sídlem ve Slavkově u Brna. Slavkov u Brna.

DOBA SETRVÁNÍ A PŮVOD NITRÁTŮ V PODZEMNÍ VODĚ V OKRAJOVÝCH PARTIÍCH KŘÍDOVÝCH PÁŇVÍ

Groundwater residence time and nitrate contamination in shallow aquifers formed in basin Cretaceous sedimentary fills

RENÁTA KADLECOVÁ¹ – JIRÍ BRUTHANS² – FRANTIŠEK BUZEK³ – HARALD OSTER⁴ – ONDŘEJ ZEMAN⁵

¹ Česká geologická služba, Klárov 3, 118 21 Praha 1

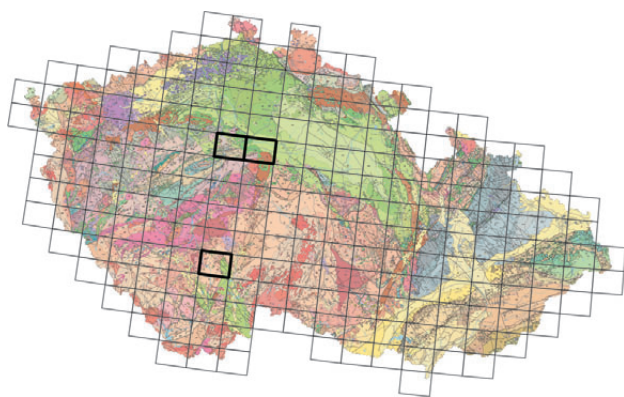
² Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova v Praze, Albertov 6, 128 43 Praha 2

³ Česká geologická služba, Geologická 6, 152 00 Praha 5

⁴ Spurenstofflabor Bornweg 10, Wachenheim, 67157 Bundesrepublik Deutschland

⁵ Progeo s.r.o., Tiché údolí, 252 63 Roztoky u Prahy

(12-24 Praha, 13-13 Brandýs nad Labem – Stará Boleslav, 22-42 Bechyně)

Key words: resident time, nitrate concentration, oxygen and nitrate stable isotopes CFC, SF₆, tritium activity

Abstract: The dynamics of the groundwater circulation were studied in two catchment areas of the Bohemian Cretaceous Basin edge in central part of the Czech Republic and one catchment area located in the northern part of the Třeboň Basin in the southern Bohemia. Both of the studied areas are affected with extensive agriculture exploitation.

Groundwater nitrate content together with CFCs, SF₆, oxygen stable isotopes and tritium activity were used to estimate the pro-

portion of modern water in springs and wells. The average period of groundwater residence time in the Bohemian Cretaceous Basin ranges from 10 to 35 years (including non-saturated zones). The average period of groundwater residence time in the N part of the Třeboň Basin from V-23 borehole varies from 35 to 45 years.

V posledních několika letech se oddělení hydrogeologie a izotopové geochemie České geologické služby zabývala v rámci projektů VaV 510/4/98 a SP 2e7/229/07a posudkové činnosti nadlimitním výskytem dusičnanů ve vodních zdrojích a průměrnou dobou zdržení podzemní vody v okrajových partiích křídových pánví. Výzkum probíhal na zachycených pramenech v lokalitách Tatce a Zeleneč, které odvodňují puklinový kolektor bělohorského souvrství v hydrogeologických rajonech 451 – Křída severně od Prahy a 435 – Velimská křída (OLMER – KESL et al. 1990). Další lokalitou byla obec Vlastiboř, která leží v hydrogeologickém rajonu 215 – Třeboňská pánev – severní část (OLMER – KESL et al. l. c.), kde byla studována zvodeň klikovského souvrství. Všechny studované lokality jsou v zemědělsky intenzivně využívaných územích, v jejichž orografických povodích je více než 70 % orné půdy.

Studijní lokality

V lokalitách Tatce a Zeleneč, kde dochází k odvodnění pří-
povrchové zóny slínovců bělohorského souvrství, ovlivňu-